

اخلاق بانگرش دین ورزی عقلانی

محسن دافواه*

چکیده

در این مقاله سعی بر آن است تا ابتدا تعریف جامعی از دین و اخلاق ارائه گردد، و تثبیت و تغییر هر مقوله به صورت مجزاً مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس تعاریف و دیدگاه‌های سنتی اخلاق مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و تقابل دین و اخلاق دینی به کمک مفاهیم قرآنی به درستی بازسناسانده شود و نهایتاً پس از بیان ترفیع دانایی و سیر تکاملی اخلاق به بررسی لزوم تغییر در عرصه اخلاق دینی پرداخته می‌شود. شایان ذکر است که این تغییر بالتبع موجبات بازبینی قوانین و احکام اجتماعی در راستای پویایی کمال اصول اخلاقی در عرصه جامعه دینی را به دنبال خواهد داشت.^۱

کلید واژه: اخلاق دینی، نوآوری اخلاقی، اخلاق قرآنی

مقدمه

نظر بر آن است تا از مبسوط‌ترین و فراخ‌ترین چشم اندازه‌ها، بر مبحث دین و دین ورزی نگریسته شود، نگاهی که از هر گونه حمیت دینی، ظاهر بینی عامیانه و تنگ نظری عالمانه در امان باشد تا بتوان سیاق سیرت دین را با اقتدار و انسجام وصف ناشدنی آن چنان که شایسته و بایسته است متبلور ساخت (الصف، ۹/۶۱).

در همین ابتدا ملزم به تعریف و بازشکافی واژه‌های دین، رفتار و اخلاق می‌باشیم.

* دانشجوی کارشناسی شهر سازی - دانشگاه هنر اصفهان.

«دین» همان آیین خداوند بر نهاد فطرت آدمی است (الروم، ۳۰/۳۰) و «دین داری» رعایت آیینی است سازگار با خواستگاه فطرت آدمی. به بیان دیگر، دین همان نهیبی است که از سوی خداوند بر تارک فطرت غافل انسان نواخته می شود تا ماهیتی بیدارتر و هشیارتر داشته باشد و اخلاقی تر خود را بروز دهد (الروم، ۳۰/۳۰). اگر «رفتار» را مجموعه واکنش هایی که خواسته و ناخواسته از یک انسان در شرایط مختلف بروز می کند، بدانیم و «عقل سلیم» را قوه استدلال و تصمیم گیری منصفانه و فطرت مدار آدمی - بدون تأثیر هیچ جاذبه ای - که کاملاً مستقل و مجرد عمل می کند، - و قویاً مورد تأیید اجماع است - بدانیم؛ معنای «اخلاق» جمع خلق عبارت است از: نگرشی بر پایه اطلاعات اکتسابی از جامعه انسانی در محکمه عقل سلیم بر رفتار آدمی؛ به زبان ساده تر، اخلاق یعنی: بازتاب رفتار آدمی با پرتو دانائی و شناخت از دیدگاه عقل سلیم، و با توجه به تعریف ارائه شده از دیدگاه عقلانی، رفتار آدمی باید اخلاقی یا غیر اخلاقی باشد و لاغیر، تعاریف گوناگون و متعددی از دین، اخلاق و رفتار توسط علماء و فلاسفه دنیا ارائه گردیده است که ما به جهت حفظ کلیت موضوعی مسأله به همان معانی که در بالا اشاره شد بسنده می کنیم.

تشبیت دین، پویائی اخلاق

در همین ابتدا باید دانست که دین امری ثابت و لایتغیر است. (الأسراء، ۱۷/۷۷؛ الفتح، ۴۸/۲۳؛ الروم، ۳۰/۳۰) همان گونه که از تعریف دین بر می آید همیشه منطبق بر خواستگاه فطرت آدمی است (الروم، ۳۰/۳۰). و فطرت هم غیر قابل تعریف و از مصادیق خلیات روح است که روح نیز در نگرشی عام غیر قابل تعریف و تشبیت است (الأسراء، ۱۷/۸۵). و تنها از آثار معلولیت های وابسته می توان پی به آن علت برد.

دین همواره امری ثابت بوده است و همیشه ازلی و ابدی باقی خواهد ماند حتی در عوالم دیگر [در عالم دیگر نیز دین هست] و نزد خداوند نیز دین همواره اسلام بوده و هست، (آل عمران، ۱۹/۳) و اگر تسلیم نباشی دینی نداری (الزمر، ۳۹/۵۴؛ النساء، ۴/۱۲۵)، و آن علت - روح - چون از انوار خداوند است (الحجر، ۱۵/۲۹؛ ص، ۳۸/۷۲) می توان به طور مستقیم معلول آن را نیز - فطرت - به خداوند نسبت داد. پس آیین منطبق بر خواستگاه فطرت آدمی انسان همان مقام خلافت الهی اوست (البقرة، ۲/۳۰) و دین داری رعایت آیینی است که بر مدار فطرت می گردد و دین ورزی صیانت از مقام لایزال انسانی می باشد، که از زمان انسانیت انسان توسط مقام الاهیت به این درجه نائل گردیده است (الاسراء، ۱۷/۷۰).

اما بنا بر تعاریفی که پیش تر رفت، پیامد سنجش رفتار در ترازوی عقل سلیم اگر تنها بر مبنای سنگ محک اطلاعات و آگاهی باشد؛ اخلاق، و اگر علاوه بر معیار آگاهی و اطلاعات بر مبنای سنگ محک دین نیز باشد؛ اخلاق دینی خواهد بود. پس برای این که بتوان اخلاقیاتی داشت که منطبق بر آیین خداوند نیز باشد - اخلاق دینی - نیاز به وجود معیاری اصیل و لایتغیر از جانب خداوند است - دین همان آیین خداوند بر نهاد فطرت آدمی است - . از طرفی هر چه اطلاعات اکتسابی آدمی نسبت به جامعه انسانی دقیق تر و کامل تر باشد نگرشی کامل تر در محکمه عقل - داور - از مقوله اخلاق حاصل می گردد . پس همان گونه که مشهود است، علی رغم ثبوت دین، لازم است اخلاق و به خصوص اخلاق دینی امری پویا باشد تا اطلاعات اکتسابی از جامعه انسانی با گذشت زمان در حال تکامل و تغییر باشد .

نگاه سنتی به مفهوم اخلاق

باید توجه داشت که بعضی از فلاسفه و علماء، اخلاق را با تعریفی محدود ترسیم کرده اند که تنها در بر گیرنده صفات حسنه آدمی است - و در سوی مقابل آن صفات رذیله ترسیم می شود - محمد (ص) هم این صفات را به درستی باز شناسانده است و از آن بعنوان مکرمت های اخلاقی یاد می کند .^۲ اما باید پذیرفت که دامنه اخلاقیات و رای مکارم اخلاقی است، برای مثال: اگر شما به سبک اخلاقی چندین نسل پیش وارد یک رستوران امروزی شوید و بر روی زمین با دست شروع به خوردن غذا نمائید، رفتاری زشت و به دور از آداب و اخلاق را مرتکب شده اید و به طور حتم، فعلی را که ارتکاب آن، با مضحکه خرد جمعی همراه باشد، نمی توان اخلاقی دانست . در حالی که این رفتار هیچ تناقضی با مکرمت های اخلاقی ندارد، تنها گذر زمان است که نحوه نگرش بر این رفتار را دست خوش دگرگونی ساخته است و آن را از رفتاری اخلاقی به رفتاری غیر اخلاقی تبدیل کرده است .

نکته دیگر اینکه پویایی اخلاق از دو منظر قابل تأمل است :

اول زمانی که رفتار جدیدی از آدمی سر می زند، که تاکنون نظیر آن نبوده است . مثل سفر انسان به کرات دیگر، چگونگی رفتار با رباتی که دقیقاً موجودیتی شبیه به انسان دارد، و یا ازدواج با انسانی که توسط علم ژنتیک خلق گردیده است، درحالی که نه پدری دارد و نه مادری - طریقه ایجاد او از سلول های بنیادین است نه روشی که در قرآن کریم برای خلقت آدمیزاد بیان شده است، پس شاید بتوان در ماهیت انسانی او نیز شک کرد - .

دوم: فربه‌گی سطح اطلاعات و آگاهی آدمی در مورد رفتاری خاص، برای مثال: کپی سی دی که هم اکنون در همه جای کشور براحتمی امکان پذیر است و مشمول قانون «تجاوز به اموال غیر» نمی‌باشد، تا چند صباح دیگر و پس از آماده‌سازی بسترهای مناسب در گذر زمان به طور قطع مشمول این قانون خواهد شد و این عمل غیر اخلاقی و از مصادیق «سرقت» محسوب می‌شود. بروز اخلاق به خصوص اخلاق دینی در زیست‌گاه زمان و مکان همیشه انواری ناهمسان داشته و بر پایه مصادیق آن، در جامعه متغیر است، اما تبعه آن همواره یکی بوده است و آن حفظ مقام خلیفه الهی و صحت و سلامت تامه فطرت بیدار آدمی می‌باشد. آیات متعددی در قرآن بر این امر تصریح می‌فرماید (البقرة، ۲/۳۰).

تقابل دین و اخلاق دینی

پس همه دین داران بر طریق یک دینند و بر اساس فطرت واحد بر سبیل تسلیم و آن پذیرفتن هر حکمی است که عقل سلیم فطرت مدار بر پایه آیینی خداپسندانه رد می‌کند و یا می‌پذیرد، و در واقع وجه تمایز ادیان مختلف در نگاه عامیانه و مردود در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون در حقیقت دینی متمایز است که بر اساس آگاهی متفاوت انسان‌ها حاصل گردیده که آن نیز بر پایه اطلاعات مکسوبه متفاوت بوده است. و در سیر تکاملی انسان، زمان ملزم به وقوع بوده است، نه دین و مسلکی متفاوت، که آنها را این چنین از یکدیگر به اشتباه متفرق ساخته است و اسماً مسلمان و یهودی... کرده است.^۳

از سوی دیگر تمام جوامع اخلاقی، دینی محسوب نمی‌شوند، خصوصاً اگر مبنای وضع اخلاقیات تنها بر پایه عقل سلیم باشد! و پیامبران الهی این رسولان ظاهری پررنگ کننده خطوط کم رنگ اخلاقی و بیدار کننده فطرت غافل آدمی در حیطة آگاهی مردم شدند، پیامبر ما (ص) مبشر اخلاقی نو برای جامعه بود نه دین آوری جدید، کما این که خود نیز بارها بر این نکته اذعان داشت - در کنار رسول باطنی، عقل که اصلی ترین مجرای وضع احکام در شاهرگ اصول و قواعد اخلاقی بوده و هست - که تکمیل آن تا زمان موجودیت انسان ادامه خواهد داشت - تا آن زمان که عقل سلیم شارع و راهنمای انسان است -.

پس در یک تعریف جامع تر «دین داری» یعنی «رفاه فطرت بر مبنای اصول موضوعه اخلاقی دینی». حال هرچه این اصول به روزتر، اصیل تر و جامع تر باشد می‌تواند ادیان بیشتری را در کنار هم به سرمنزل مقصود رهنمون سازد.

ترفع دانائی و سیر تکاملی اخلاق

همان طور که ذکر شد (العلق، ۵/۹۶)، به دلیل بسط دانائی آدمی در حیطة فردی و اجتماعی و بالتبع افزایش آگاهی او در بازشناسائی مقوله اخلاق، در صورتی که معیار دین به عنوان یگانه معیار لایتغیر - پس از عقل سلیم - همواره مد نظر باشد، اخلاق دینی روز به روز پویاتر و کامل تر خواهد شد کما اینکه مثال های متعددی از آن در قرآن ذکر شده است (النساء، ۲۳/۴).

توجه شود که در جوامع غیر دینی زمانی می توان گفت اخلاق در حال فربه گی است که معیار فطرت همچنان بدون زنگار پا برجا باشد. کما این که در بعضی از جوامع بشری علی رغم افزایش دانائی آدمی به دلیل کم جلوه شدن عقل سلیم فطرت مدار و برتری منفعت اقل بر اکثر مقوله اخلاق نیز رو به انحطاط رفته است.

نتیجه بحث

پس وظیفه یک انسان دین دار در عرصه امروزی زمان و مکان، دین داری و تکمیل و بسط اخلاق بر پایه اطلاعات و آگاهی دینی به کمک مرکب عقل سلیم است و رعایت اصول اخلاقی اجتماعی دینی تنها بر مبنای وحی جز توقف رسالت مرسلین و نادیده گرفتن همه اصولی که راه کمال عقل را مبسوط تر می کند، پیامدی دیگری را به دنبال نخواهد داشت. علی رغم این که خواسته یا ناخواسته اصول اخلاقی اجتماعی با گذشت زمان در حال کمال و فربه گی است و

هزینه اشتراک نشریه			
درخواست	قیمت	پست سفارشی	جمع
تک شماره	۱۰,۰۰۰	۸,۵۰۰	۱۸,۵۰۰
دوره یکساله	۴۰,۰۰۰	۳۵,۰۰۰	۷۵,۰۰۰
سالنامه هر سال	۱۰۰,۰۰۰	رایگان	۱۰۰,۰۰۰

قیمت ها به ریال می باشد.

پیشک

ویژه پژوهش های قرآنی

وجه اشتراک را به حساب شماره ۰۱۰۱۱۱۰۳۱۸۰۰۱ بانک صادرات (جاری سپهر) به نام مؤسسه معارف اسلامی امام رضا (ع) واریز و اصل فیش بانکی را همراه فرم تکمیل شده به نشانی مؤسسه ارسال نمایند. نشانی: قم، بلوار شهید محمد منتظری، کوچه ۸، پلاک ۱۲ - صندوق پستی ۱۶۷ - ۳۷۱۸۵

شایسته نیست که مسلمانان به عنوان پیش قراولان اخلاق از این قافله جدائی گزینند .
 به بیان مجمل می توان گفت که در جهت حفظ پویائی کمال خلیقات دینی می بایست در
 بعضی قوانین و احکام اجتماعی جامعه اسلامی تجدید نظر کرد و یا در بعضی مواقع به تدوین
 احکامی که نیست، پرداخت به گونه ای که در هر زمان این اصول مطابق با «پویایی کمال اخلاق
 دینی» باشد .

از سوی دیگر، از مبحث فوق این رویه منتج می شود که جوامع دینی ملزم به رعایت اصول
 وضع شده ای هستند که در جوامع غیردینی بر مبنای تعریف عام اخلاق غیراخلاقی به حساب
 می آیند، که البته مغایر مضامین اسلامی نیست و این حداقل اصول غیر اخلاقی در حیطه جامعه
 دینی به حساب می آید . البته این قوانین هیچ گاه توانایی رسیدن به کمالات اخلاقی را نخواهند
 داشت .

۱. تنها مرجع مستند بر تمامی دلایل ذکر شده در این مقاله عقل
 سلیم و بر شواهد قید شده قرآن کریم می باشد و از هیچ مرجع
 دیگری به عنوان «حجت» استفاده نگردیده است، سایر مراجع ذکر
 شده تنها برای سهولت در درک مطالب و توجه مخاطب از باب
 «حکمت» بیان شده است .
۲. کنز العمال، ۱۳/۱۵۱/ح ۳۶۴۷۲؛ و: ۱۰/۱۴۳/ح ۲۸۷۳۱؛
 نهج البلاغه /خ ۱۸۴ .
۳. هود، ۱۱/۱۱۸؛ یونس، ۱۰/۱۹؛ المائدة، ۵/۴۸؛ البقرة،
 ۲/۱۳۶؛ برای مطالعه بیشتر: ر.ک: مسند احمد، ۵/۲۵۱؛ نهج
 البلاغه /خ ۱۷۱ .

☐ اشتراک جدید	☐ تمدید اشتراک	شماره اشتراک <input style="width: 40px;" type="text"/>
☐ تک شماره	☐ اشتراک یک ساله	☐ سالنامه <input style="width: 40px;" type="text"/> از شماره تعداد
مبلغ ریال طی حواله شماره مورخ / واریز نمودم .		
نام : نام خانوادگی : تلفن :		
نشانی :		
صندوق پستی کدپستی - <input style="width: 40px;" type="text"/>		